

4. *Емельянов Б.В.* Экскурсоведение / Б.В. Емельянов. – М.: Советский спорт, 2014. – 216 с.
5. *Матюхина Ю.А.* Экскурсионная деятельность : учеб. пособие / Ю.А. Матюхина, Е.Ю. Мигунова. – М.: Альфа-М : Инфра-М, 2011. – 224 с.
6. *Нездоймінов С.Г.* Організація екскурсійних послуг: навчально-методичний посібник / С.Г. Нездоймінов. – Одеса: Астропринт, 2011. – 216 с.
7. *Семеновська Л.А.* Ідея політехнізму в шкільній освіті України (XX століття) : монографія / Лариса Семеновська. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2012. – 314 с.
8. *Ухтинская М.В.* Туристско-экскурсионная деятельность в организации досуга подростков / М.В. Ухтинская // Вестник СПбГУКИ. – СПб., 2012. – С. 51 – 58.
9. *Экскурсии в культуру: метод. сб.* / под ред. И.М. Гревса. – М. : Мир, 1925. – 204 с.

Віталій Шафрановський

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОНОГО ПРОЦЕСУ В ЦЕРКОВНО-ПАРАФІЯЛЬНИХ ШКОЛАХ У ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ

Духовенство і церква в цілому завжди відігравали важливу роль в українському суспільстві. Одним із важливих напрямків просвітницької роботи православного духовенства було навчання і виховання дітей. Складно переоцінити вклад церкви у розвиток і діяльність початкової освіти. Навчальні заклади функціонували при монастирях і церквах на всій території України. Великий вклад зробило й найвище духовенство. Воно було зацікавлене в організації освіти для народу, адже в цей період клір залишався найосвіченішою верствою населення.

Навчальний процес у церковнопарафіяльних школах залежав, головним чином, від рівня загальноосвітньої і педагогічної підготовки вчителів. Введення у 1884 році «Правил про церковнопарафіяльні школи» створило для їх розвитку більш сприятливі умови. Церковне відомство отримало необмежені повноваження у системі початкової народної освіти [6]. У §1 «Правил» наголошувалося, що їх метою було утвердження в народі православного вчення, християнської моральності і повідомлення початкових корисних знань [1]. Визначився і перелік навчальних предметів цих шкіл: Закон Божий (вивчення молитов, священної історії, пояснень до богослужіння, короткого катехізису), церковний спів, читання церковного і громадянського друку, письмо, рахування. Окрім цих предметів, у двокласних школах вивчали ще й історію церкви та Російської імперії. У примітці до §5 «Правил про церковнопарафіяльні школи» було вказано, що обсяг викладання цих предметів і розподіл їх за певними класами встановлювався особливими програмами після затвердження їх Синодом [6]. Були однокласні з дворічним терміном навчання та двокласні з чотирирічним, – знання, які давали церковнопарафіяльні школи, – були мінімальними. Згідно з «Положенням про церковні школи відомства православного віросповідання» 1902 року, тривалість навчання у однокласних церковнопарафіяльних школах було збільшено до трьох років, а у двокласних – до п'яти. Причому дещо розширилася шкільна програма, доповнившись в однокласних церковнопарафіяльних школах російською мовою і рукоділлям (для дівчаток), а у двокласних – історією, скороченим курсом географії, кресленням і, за можливості, малюванням [2].

Навчальний день починався обов'язково з читання ранкової молитви. Нею ж починався і закінчувався кожен урок. У недільні та святкові дні діти разом із батьками мали відвідувати церкву, більш здібні співали й читали на криласі, виконували церковні обряди. Під час постів усі діти обов'язково говіли, сповідувалися і причащалися. Навчання і виховання у церковнопарафіяльних школах здійснювалося в дусі православної церковності. Це виявлялося передусім у кількісному співвідношенні

релігійних і загальноосвітніх дисциплін, а також у свідомій перевазі Закону Божого. Як правило, із 24 годин тижневого навантаження 6 припадало на Закон Божий, 8 – уроки церковнослов'янської і російської мов, 4 – арифметика, 4 – церковний спів, 2 – письмо. У 1886 році Синод затвердив навчальну програму для церковнопарафіяльних шкіл. У ній наголошувалося, що Закон Божий є головним предметом. Його викладання велося за книгами протоієреїв Миколи Попова, Петра Смирнова, Олександра Рудакова, Дмитра Соколова та інших. Опанування церковнослов'янської грамоти включало в себе в однокласних церковнопарафіяльних школах вивчення азбуки, читання за Букварем, Часословом (церковно-богослужбова книга, що містить тексти незмінних частин усіх богослужінь, крім Літургії) і Псалтирем (священно-богослужбова книга, яка містить псалми – священний піснеспів), а також молитов. У двокласних, окрім цього, запроваджено було ще читання Євангелія від Матвія, Луки, Іоанна та Марка, а також учні займалися підготовкою до співів у церкві за богослужбовими книгами [6]. Щоб полегшити засвоєння Закону Божого, дітям пропонувалося вивчити 17 молитов, причому найбільш складні – ранкову і вечірню – не вивчали взагалі. Не вимагалось і вивчення молитви напам'ять, давалися методичні вказівки, як полегшити дітям їх вивчення, не перевтомлюючи школярів, як це було до видання «Правил про церковнопарафіяльні школи» [7].

Для домашнього читання учні використовували Життя 73 святих із Четві Мінеї (збірка життєписів святих, розташованих у календарній послідовності вшанування їх пам'яті церквою) Дмитра Ростовського. Російську мову вивчали звуковим способом або буквоскладним за книгами «Славяно- русская подвижная азбука», видавництва Синоду, «Азбука русская и церковно- славянская», складеною Вікторіаном, єпископом Полоцьким, «Азбука» священника В.Нікольського, «Русская азбука» П.І.Білого та «Азбука правописания», впорядкованою Д.Тихомировим. Письмо опановували підручниками В.Гербача «Методическое руководство к обучению письму» (для вчителів), «Руководство к обучению письму – прописи русские», «Русская скоропись», «Прописи и образцы для рисования по клеткам», «Полный курс русского чистописания» В.Пожарського. Початкові відомості з арифметики з'ясовували за книгами А.І. Гольденберга «Сборник задач и примеров для обучения началам арифметики, в двух выпусках», О. Воронова «Собрание арифметических задач и примеров для народных училищ», Т. Лубенця «Сборник арифметических задач, заключающих в себе данные преимущественно из сельского быта». Історію Російської імперії вивчали за підручниками Н. Горбова «Русская история для начальных школ», Ф. Пуциковича «Русская история для народных и других училищ», С. Рождественського «Отечественная история для народных училищ» [8]. У 1903 році Синод затвердив нові програми для церковнопарафіяльних шкіл, які цілком зрівнялися з програмами міністерства народної освіти.

Заняття тривали протягом шести днів на тиждень, уроки починалися приблизно о 8.30, а закінчувалися близько 15.00. години. Слід відзначити, що в кожній школі у розкладі уроків враховували особливості місцевості та віддаленість навчального закладу від сіл і хуторів, де проживали учні. Розклад уроків однокласної церковнопарафіяльної школи можна простежити на основі таблиці

Типовий розклад уроків однокласної церковнопарафіяльної школи [4]

Дні тижня	Молодше відділення	Старше відділення
Понеділок	1. Закон Божий 2. Російська мова 3. Арифметика 4. Письмо	1. Закон Божий 2. Арифметика 3. Російська мова 4. Церковно-

	5. Співи	слов'янська мова 5. Співи
Вівторок	1. Закон Божий 2. Російська мова 3. Арифметика 4. Церковно-слов'янська мова 5. Співи	1. Закон Божий 2. Російська мова 3. Арифметика 4. Письмо 5. Співи
Середа	1. Закон Божий 2. Арифметика 3. Російська мова 4. Церковно-слов'янська мова 5. Співи	1. Закон Божий 2. Російська мова 3. Арифметика 4. Письмо 5. Співи
Четвер	1. Закон Божий 2. Арифметика 3. Російська мова 4. Церковно-слов'янська мова 5. Співи	1. Закон Божий 2. Російська мова 3. Арифметика 4. Церковно-слов'янська мова 5. Диктант 6. Співи
П'ятниця	1. Закон Божий 2. Арифметика 3. Церковно-слов'янська мова 4. Російська мова 5. Диктант 6. Співи	1. Закон Божий 2. Російська мова 3. Церковно-слов'янська мова 4. Арифметика 5. Письмо 6. Співи
Субота	1. Закон Божий 2. Російська мова 3. Арифметика 4. Письмо 5. Закон Божий 6. Співи	1. Закон Божий 2. Церковно-слов'янська мова 3. Російська мова 4. Арифметика 5. Закон Божий 6. Співи

На основі даної таблиці ми можемо зробити висновки, що на вивчення головного предмету церковнопарафіяльної школи – Закону Божого відводилася найбільша кількість часу (у молодшому відділенні 7 уроків на тиждень, старшому – 5), уроки російської мови та співи проводилися щодня. Саме цим предметам надавалося першорядне значення у церковнопарафіяльних школах.

Церковнопарафіяльна школа – це навчальний заклад, де мала панувати християнська атмосфера життя, вона була тісно пов'язана із життям парафії. Читання житій святих вважалось невід'ємним елементом правильного виховання, джерелом позитивних прикладів для дитини. Характерною особливістю церковнопарафіяльних шкіл було домінування виховних цілей над дидактичними. Виховна мета досягалася передусім через детальне вивчення Закону Божого – головного предмету церковної школи. Важливою була участь дітей у церковних святах, хресних ходах, прислуговування священикові під час служби, читання на криласі, участь у церковних співах тощо. У зв'язку з цим і вивчалася церковнослов'янська мова. Вона викладалася не скільки з освітньою, стільки з виховною метою, оскільки це була мова Церкви. Знання

церковнослов'янської мови прилучало дітей до читання релігійної літератури, що сприяло їх вихованню в душі християнських моральних цінностей. Тож навчальний процес у парафіяльній школі був спрямований на виховання в учнів рис православного віруючого у шкільних, побутових і громадських умовах

Внесок духовенства у виховання і просвітництво дітей важко переоцінити. У деякі періоди історії України заклади, якими опікувалася Церква, давали початкову освіту майже 80% населення. Враховуючи багатий досвід Православної Церкви в духовно – моральному вихованню населення, а також її роль в розвитку народної освіти, правильна оцінка потенціалу Православної Церкви в сфері освіти допоможе вирішити існуючі питання що до її можливої участі в сучасній школі, а також виявити інші напрямки співпраці Церкви і державних інститутів.

Список використаної літератури

1. *Спасский П.Н.* Сборник правил о школах церковно-приходских и грамоты. – СПб., 1898. – 213 с.
2. *Пругавин А.С.* Законы и справочные сведения по начальному народному образованию. – СПб., 1904. – С.368.
3. *Давыденко В.* Церковно-приходская школа. – Х., 1903. – С.3.
4. Отчет о краткосрочных педагогических курсах и курсах церковного пения для учителей церковно-приходских школ и школ грамоты Лубенского уезда в г. Лубнах при Братской учительской школе с 1-го по 25 августа 1894 года // Полтавские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. – 1894. – № 21. – С. 895-906.
5. Отчет Черниговского епархиального училищного совета о состоянии церковных школ Черниговской епархии за 1901 гражданский год // Черниговские епархиальные известия. Часть официальная. – 1902. – № 21. – С.710.
6. *Петренко І.М.* Церковнопарафіяльні школи Лівобережної України в системі освітньої політики уряду Російської імперії (1884-1917 рр.). – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 161 с.
7. По поводу программы для преподавания Закона Божего в церковно- приходских школах // Церковно-приходская школа. – 1889. – Август. – С.10. 178 б. Отчет о состоянии церковных школ Полтавской епархии за 1914-1915 учебный год // Полтавские епархиальные ведомости. Часть официальная. – 1916. – № 7. – С.513.
8. Программы учебных предметов для церковно-приходских школ, утвержденные Святейшим Синодом. – СПб., 1886. – С.12, 41, 52, 60, 71.

Анастасія Савченко

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ПЕДАГОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ

Одним із пріоритетних завдань сучасної педагогічної освіти на всіх її етапах є активізація та проектування інноваційних педагогічних систем підготовки вчителя, спрямованих на забезпечення готовності педагога до праці у мінливих умовах різноманіття освітніх програм, підручників й освітніх установ. Тому не дивно, що останнім часом актуалізувалося питання підготовки педагога до інноваційної діяльності, тому що розвиток творчого потенціалу особистості вчителя – запорука підвищення якості навчально-виховної роботи сучасної школи.

Проблеми інноваційної діяльності в освіті розглядалися в дослідженнях С. Гончаренка, Б. Гершунського, В. Краєвського, І. Лернера, О. Пехоти, С. Сисоєвої та ін. Над проблемами застосування інноваційних технологій в освіті працювали такі вітчизняні педагоги, вчені, як-от: І. Бех, І. Зязюн, О. Киричук, О. Коберник, В. Мадзігон, К. Макагон, С. Подмазін, О. Савченко, В. Сидоренко, А. Сологуб, А. Фурман, М. Ярмаченко та ін. [1].